

WŁADZA I SPOŁECZEŃSTWO

M. Burton
R. Gunther
J. Higley
P. Schmitter
T.L. Karl
A. Lijphart
D. Rueschemeyer
E. Stephens
J.D. Stephens
S.M. Lipset
S. Rokkan
P. Lazarsfeld
B.R. Berelson
W.N. McPhee
R. Michels
G. Peters
A. Cawson
A.S. McFarland
P. Sabatier
A. Touraine
C. Offe
Ch. Tilly
T. Skocpol
McGregor Burns
A. Wildavsky
D. Beethem
J. Linz

wybór
i opracowanie
JERZY
SZCZUPACZYŃSKI

**WŁADZA
I
SPOŁECZEŃSTWO**

WŁADZA I SPOŁECZEŃSTWO

antologia tekstów z zakresu socjologii polityki

**wybór i opracowanie
Jerzy Szczupaczyński**

**Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 1995**

Redakcja: *Hanna Kalińska, Anita Witkowska, Ludwik Krasucki*

Korekta: *zespół*

Projekt okładki: *Andrzej Kalinowski*

131425/11

Książka ukazuje się z inicjatywy Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego dzięki subwencjom przyznanych przez Fundację im. Stefana Batorego oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR wyraża gorące podziękowania Autorom za zgodę na opublikowanie w niniejszej książce ich prac. Dziękujemy również ich wydawcom:

Cambridge University Press, Yale University Press, The University of Chicago Press, Humanities Press International, The Free Press, New School for Social Research, Longman House, The Johns Hopkins University Press, Blackwell Publishers, Westview Press, Harper & Row, Addison – Wesley Publishing Company, Sage Publications Ltd, University Press of Kansas.

Pełne noty Copyright oraz informacje o wydawcach zostały zamieszczone na pierwszych stronach kolejnych tekstów.

© Copyright dla wyboru i tłumaczeń: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 1994

ISBN 83-85838-32-5

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 00-103, ul. Królewska 43/92
tel./fax: 209-646

Wydanie I, objętość 33,3 ark. wyd., 21,5 ark. druk., skład i łamanie Wyd. Nauk. SCHOLAR
Druk P.P. EVAN.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	9
-------------	---

I. DEMOKRACJA I DEMOKRATYZACJA: FORMY I PROCESY

Michael Burton, Richard Gunther, John Higley

<i>Elity a rozwój demokracji</i>	15
--	----

Typologia systemów demokratycznych • Elity i demokracja • Typy elit • Porozumienie elit • Porozumienie elit i demokratyczna integracja • Zbliżenie elit •

Philippe C. Schmitter i Terry Lynn Karl

<i>Czym jest demokracja... i czym nie jest</i>	28
--	----

Czym demokracja jest • Procedury umożliwiające funkcjonowanie demokracji • Zasady decydujące o funkcjonalności demokracji • Jak różnią się demokracje • Czym demokracja nie jest •

Arend Lijphart

<i>Demokracja w społeczeństwach sfragmentaryzowanych</i>	39
--	----

Demokracja konsocjonalna • Warunki sprzyjające demokracji konsocjonalnej •

Dietrich Rouschemeyer, Evelyn Huber Stephens, John D. Stephens

<i>Kapitalizm i demokracja w krajach rozwiniętych</i>	50
---	----

Sprzeczne poglądy na doświadczenia rozwiniętych demokracji kapitalistycznych • Przejście do demokracji w Europie: przypadki demokratyczne • Przechodzenie i załamanie: przypadki autorytaryzmu • Przypadek Niemiec •

II. PARTIE – SYSTEMY PARTYJNE – WYBORY

Seymour Martin Lipset i Stein Rokkan

<i>Osie podziałów, systemy partyjne oraz afiliacje wyborców</i>	89
---	----

Partia polityczna: czynnik konfliktu oraz narzędzie integracji • Wymiary podziałów: możliwy model • Wymiary podziału i sojuszu • Przekształcanie się podziałów w systemy partyjne • Model powstawania europejskiego systemu partyjnego •

Bernard R. Berelson, Paul F. Lazarsfeld, William N. McPhee

Społeczna psychologia decyzji wyborczych 123

Implementacja: zapomniany problem • Analiza procesu • Priorytety: zmienna szczególnie ważna • Reaktywacja: przykład „mechanizmu psychologicznego” • Podejście socjologiczne •

Praktyka demokratyczna i teoria demokratyczna 132

Wymagania wobec jednostki • Wymagania wobec systemu •

Robert Michels

Oligarchiczne tendencje organizacji 140

Konserwatywna baza organizacji • Demokratyzacja i żelazne prawo oligarchii •

III. SPOŁECZNE INTERESY I ICH REPREZENTACJA

Guy B. Peters

Polityka i biurokracja państwowa 153

Biurokracja państwowa i grupy nacisku • Biurokracja państwowa a instytucje polityczne •

Alan Cawson

Wprowadzenie. Wieleść korporatywizmów:

o konieczności mediatyzacji interesów na szczeblu pośrednim 173

Korporatywizm jako teoria polityczna • Jednostki, organizacje i interesy • Organizacje i stosunki władzy • Relacje państwo-organizacje • Wymiana polityczna • Definicja neokorporatywizmu • Makrokorporatywizm • Korporatywizm szczebla pośredniego • Korporatywizm gałęziowy i ponadgałęziowy • Mikrokorporatywizm •

Andrew McFarland

Grupy interesów i proces kształtowania polityki:

źródła przeciwwagi sił w Ameryce 186

Blokada grup interesów: teoria pluralizmu elit • Neopluralizm • Źródła przeciwwagi sił •

Paul A. Sabatier

Przynależność do grup interesów

a ich organizacja: przegląd teorii 199

Teorie organizacji grup interesów •

IV. RUCHY SPOŁECZNE I REWOLUCJE

Alain Touraine

Wprowadzenie do analizy ruchów społecznych 212

Rodzaje konfliktów społecznych • Jednorodność konfliktów społecznych • Centralna rola ruchów społecznych w analizie socjologicznej • Natura ruchów społecznych •

Claus Offe

Nowe ruchy społeczne:

przekraczanie granic polityki instytucjonalnej 226

Stary paradygmat • Nowy paradygmat •

Charles Tilly

Rewolucja i rebelia 234

Sytuacje rewolucyjne i następstwa rewolucji • Sytuacje i rezultaty w połączeniu • Bezpośrednie przyczyny sytuacji rewolucyjnych •

Theda Skocpol

Francja, Rosja, Chiny:

strukturalna analiza rewolucji społecznych 248

Rewolucje w modernizujących się społeczeństwach biurokracji agrarnych • Załamanie się kontroli społecznej: presje zewnętrzne i upadek aparatów administracyjno-wojskowych • Powstania chłopskie • Radykalne ruchy polityczne i efekt centralizacji •

V. PRZYWÓDZTWO POLITYCZNE I LEGITYMIZACJA WŁADZY

James MacGregor Burns

Władza przywódcza 261

Dwie cechy władzy • Przywódcy i zwolennicy • Czym przywództwo nie jest: zasypywanie intelektualnej luki •

Aaron Wildavsky

***Kulturowa teoria przywództwa*274**

Nauki społeczne a studia nad przywództwem •
Przywództwo jako przyczyna • Modele ustrojów
• Zakres i ciągłość przywództwa • (Anty)przy-
wództwo • Hierarchia przeciw równości • Przy-
wództwo w kontekście kulturowym •

David Beetham

***Legitymizacja władzy*288**

Wymiary legitymizacji władzy • Problem legali-
zacji władzy państwowej • Reguły konstytucyjne
i ich legitymizacja • Poparcie jako forma legity-
mizacji władzy •

VI. W STRONĘ TEORII REŻIMÓW NIEDEMOKRATYCZNYCH

Juan Linz

***Totalitaryzm i autorytaryzm* 303**

Systemy totalitarne • Reżimy autorytarne • Pro-
blemy typologii reżimów autorytarnych • W stronę
typologii reżimów autorytarnych •

VII. KULTURA POLITYCZNA – KLASYCZNE UJĘCIE

Gabriel Almond i Sidney Verba

***Problem kultury politycznej* (omówienie) 328**

Kultura obywatelska • Typy kultury politycznej
• Subkultura polityczna • Kultura obywatelska:
mieszanka kultur politycznych • Mikro i makro-
polityka: kultura polityczna jako pomost •

WSTĘP

Wybór tekstów, który oddajemy do rąk Czytelnika, przygotowany został z myślą o studentach szeroko rozumianych nauk społecznych, przede wszystkim politologii i socjologii. Wydaje się jednak, że może liczyć na zainteresowanie zbiorowości znacznie szerszej – wychodzi bowiem naprzeciw istotnej i nadal nie w pełni zaspokojonej potrzebie kontaktu z tradycją, czy raczej tradycjami badawczymi, zachodniej humanistyki. Okres ograniczonego dostępu do literatury obcojęzycznej zaowocował nie tylko licznymi ułomnościami procesu dydaktycznego, ale też badań. Podobnie jest z dydaktyką, która oparta jest na wolno zmieniającym się kanonie lektur, chociaż w tej sferze odnotować trzeba pewien postęp – możliwy dzięki edytorskim osiągnięciom kilku oficyn wydawniczych. Pewne hipotezy, schematy teoretyczne czy też pojęcia, które na trwałe weszły do krwioobiegu nauki światowej są rzadko spotykane w pracach polskich badaczy, także w analizach powstałych po 1989 roku. Widać to chociażby na przykładzie badań nad zmianą formacyjną w Polsce. W niewielu analizach z tego zakresu znaleźć można szersze odniesienie do bardzo bogatej literatury przedmiotu, opisującej przypadki załamania się systemów autorytarnych w różnych częściach świata.

Nie jest oczywiście możliwe pomieszczenie na stronach jednej książki fragmentów wszystkich interesujących – czy też uznanych za klasyczne – prac. Nie jest nawet możliwa prezentacja wszystkich podstawowych wątków socjologii polityki. Dla porządku jedynie wypada zaznaczyć, że zawartość tomu jest rezultatem gustów i zainteresowań autora wyboru. Pomocne też okazały się moje doświadczenia jako wykładowcy na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Jak to zazwyczaj bywa, końcowy efekt nieco odstaje od początkowych zamierzeń. Reżim założonej objętości książki, trudności formalne wydawnictwa w pozyskaniu licencji, wreszcie czynnik czasu – wszystko to nie pozostało bez wpływu na ostateczny kształt przedstawionego zbioru.

Tematyka prezentowanych prac obraca się wokół kilku podstawowych zagadnień. Do najbardziej aktualnych zaliczyć należy porównawcze badania procesów demokratyzacji. Renesans, jaki przeżywa w ostatnich latach ta problematyka wiązać należy, używając określenia *Samuela Huntingtona*, z „trzecią falą” demokratycznych przemian, która od połowy lat siedemdziesiątych przetoczyła się kolejno przez Europę Południową, Amerykę Łacińską, Azję, a wreszcie – pod koniec lat osiemdziesiątych i na początku dziewięćdziesiątych – przez Europę Wschodnią. Poszukiwania wspólnego mianownika tych procesów, a także odniesień do historii stabilnych systemów demokratycznych przyniosły interesujące rezultaty – interesujące również dzięki zakwestionowaniu kilku obiegowych opinii na temat sił napędowych i ścieżek rozwoju demokratycznego. Z tego względu polecić należy tekst *Dietricha Rouschemeyera* oraz *Evelyn i Johna Stephensów*, w którym omawiane są związki pomiędzy rozwojem kapitalizmu i demokracją. Stosując perspektywę historycznych badań porównawczych autorzy ci rewidują rozpowszechniony w socjologii pogląd – m. in. za sprawą znanego artykułu *Seymoura M. Lipseta* z końca lat pięćdziesiątych „*Some Social Requisites of Democracy*” – na temat kluczowej roli klas średnich w procesach demokratycznego rozwoju. W tekście *Rouschemeyera* i *Stephensów* znaleźć można inne tezy na temat znaczenia poszczególnych klas w procesie kształtowania się demokratycznych społeczeństw: to raczej wzrost rozmiarów klas pracujących i ich zdolność do samoorganizacji rozstrzygały o ostatecznym sukcesie demokracji.

Nieco inne spojrzenie na demokratyzację proponują *Michael Burton*, *Richard Gunther* i *John Higley*, którzy badając historyczne i strukturalne warunki demokratycznej konsolidacji zwracają uwagę na znaczenie procesów zachodzących wewnątrz konkurujących o władzę elit. Obydwa teksty reprezentują więc dwa uzupełniające się podejścia – w jednym z nich uwaga skupiona jest na masowych siłach społecznych. W drugim – na elitach. Dopelnienie tej problematyki stanowi esej *Philippe’a Schmittera* i *Terry Karl* porządkujący rozumienie pojęcia demokracji.

Część poświęcona systemom partyjnym i zachowaniom wyborczym wspiera się na dwóch klasycznych tekstach: *Seymoura M. Lipseta* i *Steina Rokkana* na temat genezy podziałów partyjnych w krajach zachodnioeuropejskich oraz *Paula Lazarsfelda*, *Bernarda Berelsona*, *Williama McPhee* dotyczący determinant preferencji wyborczych i ich zmienności w społeczeństwie amerykańskim oraz konfrontujący realne wyborcze zachowania z postulatami normatywnej teorii demokracji. Prezentując je można śmiało powiedzieć, że są to teksty kanoniczne z tych obszarów badawczych. „*Voting*” – książka zespołu *Paula Lazarsfelda*, z której zaczerpnięto dwa końcowe rozdziały, położyła pod-

waliny pod nowoczesną socjologię wyborczą, a metody (pogłębiona prezentacja metody panelowej) i hipotezy w niej sformułowane (choćby o konsekwencjach tzw. presji krzyżujących się) nadal stanowią podstawowy punkt odniesienia współczesnych badań w tym zakresie. Pochodząca z lat sześćdziesiątych praca Lipseta i Rokkana uznawana jest zaś, jak dotąd, przez wielu za najlepsze analityczne studium kształtowania się nowoczesnych systemów partyjnych.

W tej części wyboru prezentujemy także tekst o odmiennym charakterze – fragment słynnego studium Roberta Michelsa poświęconego zjawisku oligarchizacji partii. Z pewnego punktu widzenia rozważania w nim zawarte mogą być uznane za fundujące współczesną socjologię partii politycznych. Pomimo ponad osiemdziesięciu lat, jakie upłynęły od opublikowania dzieła Michelsa, a także szczególnej stylistyki wywodu, uwikłanej w ideologiczne spory socjaldemokracji niemieckiej pierwszej dekady XX wieku, jest ono powszechnie przywoływane we współczesnej literaturze politologicznej.

Do kategorii klasyki socjologii politycznej zaliczyć też należy analizę systemów autorytarnych i totalitarnych oraz ich typologię autorstwa Juana Linza. W polskiej socjologii koncepcje Linza pozostają w cieniu wcześniej sformułowanej koncepcji systemu totalitarnego Carla Friedricha i Zbigniewa Brzezińskiego (powody tej wybiórczej recepcji są zapewne natury sentymentalnej lub politycznej). Jak się wydaje, przewagi koncepcji Linza upatrywać należy w zastosowaniu perspektywy porównawczej; walorów prac Friedricha i Brzezińskiego – w prostocie schematu idealizacyjnego.

Nieco inny charakter mają teksty pomieszczone w części zatytułowanej „Społeczne interesy i ich reprezentacja”. Z wyjątkiem tekstu Guy’a Petersa na temat biurokracji państwowej (odnoszącego się do żywych – nie tylko w teorii, ale i praktyce – sporów o apolityczność administracji), są to omówienia głównych prac i tendencji obecnych w rozwijającej się żywo w krajach zachodnich co najmniej od lat sześćdziesiątych socjologii grup interesów. O wybraniu takiej właśnie koncepcji – nastawionej na przegląd teorii – zdecydowała prawie całkowita nieobecność tej problematyki w literaturze polskojęzycznej.

W pozostałych dwóch działach prezentowane są prace na temat ruchów masowych i przywództwa politycznego. Obecność co najmniej dwóch pozycji zasługuje tu na podkreślenie. Przede wszystkim znany artykuł Thedy Skocpol o przyczynach rewolucji społecznych, wiążący upadek systemów państwowych w Chinach, Rosji i we Francji z globalnymi procesami modernizacji społeczeństw agrarnych. Można przypuszczać, że udostępnienie tego tekstu polskiemu Czytelnikowi jest ważne także z pozateoretycznych powodów – uderza bowiem w miazmaty uproszczonego marksizmu, przez pryzmat którego, jak się wydaje, pro-

blematyka rewolucji jest powszechnie identyfikowana. Drugim tekstem jest fragment książki Jamesa MacGregora Burnsa „Leadership”, która w zachodniej socjologii polityki uważana jest za jedną z najbardziej interesujących prac z tego zakresu. Problematyka przywództwa politycznego jest w wymiarze analiz teoretycznych prawie nieobecna w polskiej socjologii polityki. Niewielkie dwa fragmenty, które z pracy Burnsa wybraliśmy, częściowo lukę tę zapętniają.

Czytelnikowi należą się także wyjaśnienia na temat zasady dokonanych skrótów. Prace redakcyjne o tym charakterze stanowiły najbardziej niewdzięczną część obowiązków redaktora naukowego. Zazwyczaj każdy skrót oznacza większe lub mniejsze zubożenie oryginalnego wywodu. Reżim założonej objętości temu zmusił nas do redukcji empirycznych egzemplifikacji, odniesień do toczących się w socjologii politycznej debat, a także wątków, które uznaliśmy za uboczne w stosunku do podstawowych tez autora lub mniej interesujące dla polskiego Czytelnika.

Pragnę gorąco podziękować Autorom i Wydawcom za wyrażenie zgody na włączenie fragmentów ich prac do wyboru, a także Fundacji im. Stefana Batorego, Wydziałowi Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Ministerstwu Edukacji Narodowej za wsparcie finansowe, które umożliwiło wydanie książki. Osobne podziękowania należą się Wydawnictwu Naukowemu SCHOLAR, a w szczególności dr. Jackowi Raciborskiemu za cierpliwe podtrzymywanie mojej wiary w ostateczny sukces całego przedsięwzięcia.

JERZY SZCZUPACZYŃSKI